

УДК 338.24

ЕНЕРГЕТИЧНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

*О. С. Богма, к. е. н., доцент, ДВНЗ «Запорізький національний університет»,
Miledi1982@mail.ru*

У статті проведено аналіз енергетичної складової економічної безпеки України. Проаналізовано основні показники, що визначають рівень енергетичної безпеки країни згідно з офіційними Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України за період 2011–2014 рр. Виявлено основні проблеми та встановлено недостатній рівень енергетичної безпеки України, що несприятливо позначається на стані економічної безпеки країни в цілому.

Ключові слова: економічна безпека, енергетична безпека, енергетична залежність, імпортна залежність, енергоємність валового внутрішнього продукту, енергетична сфера.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день одним з основних завдань, що стоять перед Україною, виступає забезпечення стійких темпів економічного зростання, обов'язковою умовою чого виступає створення ефективної системи забезпечення економічної безпеки в цілому та її окремих складових. У свою чергу, важливою складовою економічної безпеки виступає енергетична безпека, від належного забезпечення якої залежить досягнення нашою країною енергетичної незалежності та енергетичної стабільності. Останнє набуває особливої актуальності в умовах загострення у глобальних масштабах проблем енергопостачання і

боротьби за енергетичні ресурси та збільшення впливу енергетичних чинників на систему міжнародних економічних відносин. Таким чином, завдання створення потужної економіки в сучасних умовах господарювання безпосередньо залежить від розвитку енергетики та досягнутої потужності енергетичного комплексу країни. Зазначене зумовлює необхідність проведення ефективної політики забезпечення енергетичної безпеки України, що дозволить нашій країні реалізувати власні енергетичні інтереси та утвердитися в ролі світової енергетичної держави.

Аналіз останніх досліджень та пуб-

лікацій. Окремі питання, які пов'язані з дослідженням проблематики забезпечення економічної та енергетичної безпеки, як її складової, розглянуто в працях зарубіжних та українських вчених, зокрема: Л. Абалкіна, І. Бенько, О. Власюка, В. Гейця, В. Гобуліна, В. Євтушевського, Я. Жаліла, А. Качинського, А. Мазаракі, В. Микитенко, А. Михайленко, В. Сенчагова, С. Пірожкова, А. Сухорукова, Ю. Продана, Б. Стогнія, А. Сменковського [1], А. Шидловського, В. Шлемко та ін. На сьогодні сформовано значну теоретичну базу в галузі визначення сутності, принципів, проблем та напрямів забезпечення економічної безпеки та її окремих складових, зокрема, енергетичної безпеки. Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, водночас, залишається багато невирішених проблем у практиці забезпечення економічної безпеки країн в цілому та її окремих компонентів. Відтак, питання забезпечення енергетичної безпеки як складової економічної безпеки держави на потребують подальших досліджень.

Так, базуючись на європейському досвіді та ретельному аналізі показників, що характеризують рівень енергетичної безпеки, в Україні необхідно здійснювати кардинальні зміни підходів до формування і реалізації політики енергетичної незалежності та зміцнення власної енергетичної безпеки, що сприятиме підвищенню рівню економічної безпеки в цілому.

Формулювання мети статті. Мета статті полягає в аналізі основних показників енергетичної безпеки України з метою визначення основних проблем у вітчизняній енергетичній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. На тлі збереження кризових явищ у світовій економіці та посилення глобальної економічної нестабільності головного значення набуває забезпеченість країн сировинними, зокрема паливно-енергетичними ресурсами, що безпосередньо впливає на спроможність підтримувати стабільне функціонування та розвиток національних економік незалежно від дисбалансів глобального фінансового ринку. Ця обставина зумовлює загострення конкурентної боротьби за джерела постачання паливно-енергетичних ресурсів і маршрути їх транспортування, ви-

суває значно вищі вимоги до ефективності їх використання [1, с.4]. У свою чергу зазначене актуалізує проблематику забезпечення енергетичної безпеки, яка виступає однією з найважливіших складових економічної безпеки будь-якої країни.

В офіційних рекомендаціях щодо розрахунку рівню економічної безпеки енергетична безпека визначається як стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів [2].

Враховуючи той факт, що роль енергетики в економіці будь-якої країни важко переоцінити, розглянемо динаміку основних показників, що визначають рівень енергетичної безпеки в Україні (табл. 1).

Відзначимо, що частка власних джерел у балансі паливно-енергетичних ресурсів держави є одним з найвагоміших показників енергетичної безпеки. Як бачимо з табл. 1, протягом аналізованого періоду цей показник жодного року не знаходився в межах оптимального значення (80–100%), а коливався у межах від критичного (40–59%) до незадовільного значень (60–79%). Відзначимо, що цей показник характеризує енергетичну незалежність країни, відтак слід позитивно оцінювати його динаміку до щорічного зростання, зокрема, на 2,5% на кінець 2014 р. порівняно з 2013 р.

Важливим індикатором енергетичної безпеки, який має тісний взаємозв'язок з попереднім показником, є рівень імпоротної залежності за домінуючим ресурсом у загальному постачанні первинної енергії. При цьому, впродовж 2011–2012 рр. цей показник знаходився у критичному стані (від 60%), у 2013 р. його значення знаходилося у небезпечній зоні (55–59%). Позитивна динаміка переміщення в зону задовільного значення (40–49%) почалася з 2014 р. – зменшення показника на 17,8%, що позитивно вплинуло на рівень енергетичної складової економічної безпеки.

За показником частки імпорту паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) з однієї країни у загальному обсязі його імпорту слід відзначити, що Україна традиційно мала

значні обсяги торгівельних операцій з Російською Федерацією (РФ). Імпорт ПЕР з РФ завжди домінував і в більшості випадків значно перевищував за вартістю сумарний імпорту енергоносіїв з інших країн. При цьому найбільша частка в енергетичному імпорті спостерігалась в 2009 р. – 86,0%. Протягом наступних років частка імпорту енергоносіїв з РФ поступово зменшувалась, у 2011–2013 рр. складала 68–69%, а після актуалізації питань енергетичної безпеки (переломним моментом було припинення постачання РФ природного газу на початку 2009 р.) та часткової диверсифікації джерел постачання енергоносіїв в 2014 р. знизилася на кінець 2014 р. на 34,5%, на кінець 2015 р відбулося подальше зменшення на 23,5% порівняно зі станом на кінець 2014 р. [3].

При цьому слід підкреслити, що якщо за регіональною структурою імпорту газу протягом 2013–2014 р. Росія займала домінуючу роль – 92% та 74% відповідно проти 8% та 26% імпорту газу з ЄС протягом 2013 р. та 2014 р. відповідно, то за імпортом нафти відбулося заміщення імпорту сирої

нафти (в основному з Росії) імпортом нафтопродуктів (в основному з Білорусі) – частка у обсягах імпорту нафтопродуктів Білорусі склала 35% та 47% у 2013–2014 рр. відповідно проти частки 31% та 19% Російської Федерації та частки 28% та 31% ЄС [4].

При цьому, за даними табл. 1 за показником частки імпорту ПЕР з однієї країни у загальному обсязі його імпорту слід відзначити, що протягом 2011–2013 рр. він мав критичне значення (понад 60%), у 2014 р. він знаходився у незадовільній зоні (40–49%). В цілому тенденція до щорічного зниження аналізованого показника справляє позитивний вплив на рівень енергетичної безпеки України.

За показником зносу основних виробничих фондів підприємств паливно-енергетичного комплексу слід відзначити негативну динаміку його змін, адже якщо протягом 2011–2012 рр. його значення перебувало у незадовільній зоні (50–59%), то протягом 2013–2014 рр. його значення перебуває вже у небезпечній зоні (60–69%).

Таблиця 1

Показники енергетичної безпеки України

Опис	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	Зміна 2014 р. до 2013 р.
Частка власних джерел у балансі паливно-енергетичних ресурсів держави, відсотків	54,08	62,02	65,74	67,41	+1,67
Рівень імпортової залежності за домінуючим ресурсом у загальному постачанні первинної енергії, відсотків	77,24	61,81	57,27	47,05	-10,22
Частка імпорту паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР) з однієї країни у загальному обсязі його імпорту, відсотків*	68,9	68,7	68,1	44,6	-23,5
Знос основних виробничих фондів підприємств паливно-енергетичного комплексу, відсотків	57,0	58,4	61,9	61,4	-0,5
Відношення інвестицій у підприємства паливно-енергетичного комплексу до валового внутрішнього продукту (ВВП), відсотків	1,63	1,86	2,30	1,42	-0,88
Енергоємність ВВП, кг умовного палива/гривень	0,630	0,621	0,613	0,550	-0,063
Енергоємність ВВП, кг умовного палива/дол**	0,480	0,475	0,471	0,348	-0,123
Запаси кам'яного вугілля, місяців споживання	0,12	0,11	0,13	0,11	-0,02
Частка відновлювальних джерел у загальному постачанні первинної енергії, відсотків	1,99	2,02	2,73	2,65	-0,08
Частка втрат при транспортуванні та розподіленні енергії, відсотків	2,84	2,79	2,95	3,17	+0,22

* показник відображає частку імпорту ПЕР з РФ, як домінуючої країни

** не входить до офіційної методики

Джерело: складено за: [3, 4, 5]

Це створює значну загрозу енергетичній безпеці України через порушення нормальних умов функціонування вітчизняної енергетичної системи та низькі можливості підприємств галузі щодо забезпечення країни паливно-енергетичними ресурсами в сучасних умовах.

Одним з основних чинників, що негативно вплинув на рівень енергетичної безпеки України є зменшення обсягу освоєних капітальних інвестицій у підприємства паливно-енергетичного комплексу. Так, на кінець 2014 р. значення показника зменшилося на 38,3% порівняно зі станом на кінець 2013 р., що виступає наслідком нестачі фінансових ресурсів у країні через погіршення інвестиційного клімату внаслідок економічної нестабільності та наявності збройного конфлікту з РФ, з одного боку, та зменшення внутрішніх можливостей щодо залучення коштів через збільшення соціальної напруги у суспільстві внаслідок зростання безробіття та зменшення реальних доходів громадян, що унеможливило перетворення заощаджень на інвестиції, з іншого. При цьому слід констатувати, що протягом 2011–2012 рр. значення аналізованого показника знаходилося в межах незадовільного рівню (1,6–2,0%), у 2013 р. показник досягнув оптимального значення (2,1–2,5%), з подальшим виходом протягом 2014 р. в незадовільну зону (1,1–1,5%), що є вкрай негативним.

Суттєвою загрозою енергетичній безпеці України залишається високий рівень енергоємності валового внутрішнього продукту (ВВП), який у 2,5 рази перевищує середній рівень енергоємності ВВП країн світу та у 3–5 разів перевищує цей показник у Західній Європі. Питомі енерговитрати України у 2014 р. (на \$1 ВВП) в середньому перевищували рівень Великобританії в 4,8 рази, Туреччини в 3,8 рази, Польщі в 3 рази, Білорусії в 1,8 разів. [6]. Як бачимо з табл. 1, протягом 2011–2014 рр. рівень енергоємності ВВП залишався в межах небезпечного значення (0,69–0,51), хоча й мав тенденцію до щорічного зменшення.

Показник запаси кам'яного вугілля протягом всього періоду знаходиться на критичному рівні (до 2), що несприятливо відображається на стані енергетичної незалежності України та рівні її економічної

безпеки.

Частка відновлювальних джерел у загальному постачанні первинної енергії є вкрай низькою. Так, у 2011 р. цей показник мав критичне значення (до 2%), протягом 2012–2014 рр. значення показника знаходиться у небезпечній зоні (2–2,9%), до того ж з табл. 1 бачимо зниження цього показника на 2,9% на кінець 2014 р. Зазначене свідчить про неефективний розвиток альтернативної енергетики в Україні.

За показником частки втрат при транспортуванні та розподіленні енергії відзначимо, що протягом аналізованого періоду цей показник знаходиться у критичному стані (понад 2%), що вкрай негативно впливає на рівень енергетичної безпеки України, адже свідчить про неефективність та низьку економічність функціонування вітчизняної енергетичної системи. Окрім того, високі значення цього показника негативно впливають на рівень добробуту населення, оскільки втрати при транспортуванні та розподіленні енергії збільшують тарифи для кінцевих споживачів. Негативно також слід оцінювати тенденцію до збільшення цього показника – на 7,5% на кінець 2014 р.

Висновки. На основі проведеного аналізу основних показників, що характеризують стан енергетичної безпеки України встановлено, що основними проблемами в сфері забезпечення енергетичної безпеки виступають: недостатня частка власних джерел у балансі паливно-енергетичних ресурсів й завеликий рівень імпортої залежності за домінуючим ресурсом у загальному постачанні первинної енергії, що зменшує енергетичну незалежність країни, значний знос основних виробничих фондів підприємств паливно-енергетичного комплексу та зменшення обсягу освоєних капітальних інвестицій у підприємства паливно-енергетичного комплексу, що порушує можливості підприємств галузі щодо забезпечення країни паливно-енергетичними ресурсами, високий рівень енергоємності валового внутрішнього продукту, який у 2,5 рази перевищує середній рівень енергоємності ВВП країн світу, замала частка відновлювальних джерел у загальному постачанні первинної енергії, що вказує на неефективний розвиток альтернативної енергетики в Україні, значні

втрати при транспортуванні та розподіленні енергії. В цілому зроблено висновок щодо недостатнього рівня забезпечення енергетичної безпеки України, що призводить до низьких ефективності та економічності функціонування вітчизняної енергетичної системи й зумовлює необхідність вжиття відповідних заходів в напрямі подолання проблем у вітчизняній енергетичній сфері.

Література

1. Загрози енергетичній безпеці України в умовах посилення конкуренції на глобальному та регіональному ринках енергетичних ресурсів : аналіт. доп. / А. Ю. Сменковський, С. Б. Воронцов, С. В. Бегун [та ін.] ; упоряд. А. А. Білуха ; за заг. ред. А. Ю. Сменковського. – К. : НІСД, 2012. – 136 с.
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України // Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-A&tag=Metodichni Rekomendatsii](http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-A&tag=Metodichni_Rekomendatsii)

3. Мельник О. Як Україна зменшує залежність від імпорту енергетичних ресурсів [Електронний ресурс] / О. Мельник // Офіційний сайт Центру досліджень енергетики. – Режим доступу : <http://eircenter.com/ua-analitiika/yak-ukrayina-zmenshuje-zalezhnist-vid-importu-energetichnix-resursiv/>.

4. Джуччі Р. Динаміка імпорту України у 2014 році [Електронний ресурс] / Р. Джуччі, М. Риженков, Г. Захманн, В. Мовчан // Аналітична записка. – Режим доступу : <https://knteu.kiev.ua/file/MTc=/a21ac7b0b906ee3232385969e9281f71.pdf>.

5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

6. Нова Директива з енергоефективності: шанс для України підтвердити курс на енергоощадність [Електронний ресурс]. – Офіційний сайт Всеукраїнської громадської організації «Вища рада енергоаудиторів та енергоменеджерів України». – Режим доступу : <http://ukrenergoadit.org/ua/novini/460-nova-direktiva-z-energoeektivnosti-shans-dlya-ukrajini-pidtvrditi-kurs-na-energooshchadnist.html>.

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

О. С. Богма, к. э. н., доцент, ГВУЗ «Запорожский национальный университет»

В статье проведен анализ энергетической составляющей экономической безопасности Украины. Проанализированы основные показатели, которые определяют уровень энергетической безопасности страны согласно официальным Методическим рекомендациям по расчету уровня экономической безопасности Украины за период 2011–2014 гг. Выявлены основные проблемы и установлен недостаточный уровень энергетической безопасности Украины, что неблагоприятно отражается на состоянии экономической безопасности страны в целом.

Ключевые слова: экономическая безопасность, энергетическая безопасность, энергетическая зависимость, импортная зависимость, энергоёмкость валового внутреннего продукта, энергетическая сфера.

ENERGY CONSTITUENT OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

O. S. Bogma, Ph. D (Econ.), Ass. Prof., SHEI «Zaporizhzhja National University»

The analysis of energy constituent of economic security of Ukraine is conducted. Basic indexes that determine energy security of a country are analysed according to official Methodical recommendations in relation to the calculation of economic security of Ukraine for the period 2011–2014. Basic problems in the sphere of energy security are determined, resulting in the insufficient level of energy security of Ukraine, which has adverse effect on the state of economic security of country on the whole.

Keywords: economic security, energy security, energy dependence, foreign dependence, energy consumption of gross domestic product, power industry.

Рекомендовано до друку д. е. н., проф. Прушківською Е. В. Надійшла до редакції 17.05.16.